

Adamczyk, Mieczysław

"Katalog krakowskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945", Jerzy Jarowiecki, Kraków 1978 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 19/1, 118-121

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jest mowa o współpracy Młodych SN z sanacją i secesji tego odłamu z macierzystego obozu). Ale przecież obustronne zbliżenie pod koniec lat trzydziestych nastąpiło tylko w niektórych punktach programów politycznych i między niektórymi grupami obu formacji politycznych (np. przejściowa współpraca ONR-Falangi z ONZ).

W sumie książka W. Peplińskiego posiada jednakże znacznie więcej pozytywów niż braków. Przede wszystkim podkreślić należy powiązanie opisu wewnętrznego funkcjonowania wydawnictwa z kształtowaniem się jego treści oraz umieszczenie przez autora swych rozważań na szerszym tle ogólnopolitycznym.

Andrzej Notkowski

Jerzy Jarowiecki, *Katalog krakowskiej prasy konspiracyjnej 1939—1945*, Kraków 1978, ss. 183 + 3 nlb.

Autor, znawca historii konspiracyjnej prasy krakowskiej w latach drugiej wojny światowej, na podstawie bogatych źródeł drukowanych oraz literatury przedmiotu zestawiał informacje o prasie podziemnej Krakowa. W porównaniu z wcześniej opublikowanymi katalogami znacznie poszerzył zakres rzeczowy informacji, docierając aż do 158 nowych tytułów. Nie ograniczył się wszakże tylko do ustalenia ilości tytułów pism podziemnych, ale podjął także próbę związania ich z określonymi środowiskami wydawniczymi i zespołami redakcyjnymi. Uzupełnił również opisy bibliograficzne wielu znanych wcześniej periodyków i podał dokładne informacje o zachowanych egzemplarzach. Katalog ten należy uznać za kolejny sukces na tym obszarze penetracji naukowej.

Praca J. Jarowieckiego, opublikowana przez Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie w ramach opracowań monograficznych, wykonana została w Instytucie Filologii Polskiej WSP, Zakładzie Bibliotekoznawstwa oraz Sekcji Badań nad Literaturą Krajową lat 1939—1945 Komisji Historycznoliterackiej PAN Oddział w Krakowie. Składa się ona z trzech zasadniczych części: ogólnej charakterystyki prasy podziemnej w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej, wstępu do katalogu oraz zestawu czasopism. Prócz tego zawiera wykaz wyzyskanych źródeł i literatury oraz indeks nazwisk.

Część pierwsza opracowania jest kserograficzną odbitką artykułu opublikowanego przez autora recenzowanej pracy już wcześniej na łamach „Rocznika Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” (1976, t. 15, z. 2, s. 139—169), czego wydawca nie odnotował w książce. Należy podkreślić, że ta część opracowania — najlepiej przygotowana pod względem techniczno-graficznym i estetycznym — przyczynia się głównie do podniesienia wartości książki, nie jestem jednak pewny, czy Wydawnictwo Zakładu

Narodowego imienia Ossolińskich nie poprosi o opłaty licencyjne? Nasuwająca się tu drugorzędna uwaga dotyczy ścisłości opisu bibliograficznego tytułów wymienionych w przypisach. Idzie mianowicie o przeoczenie, jakie wkrađło się do przypisu 4 na s. 5, gdzie nie poprawiono błędnie podanego już w artykule opisu bibliograficznego jednej z pozycji literatury przedmiotu: *Prasa konspiracyjna Kielecczyny 1939—1945. Informator wystawy czasowej*. Pozycji tej nie opracowali, jak to mylnie podano w przypisie: A. Obórny, E. Erber, J. Kuczyński, T. Maszczyński, E. Pos-tola, lecz autor niniejszej recenzji. Odnotowane to zostało w metryczce redakcyjnej opublikowanego folderu.

Wracając jednak do oceny wartości merytorycznej pierwszej części opracowania, należy podkreślić ambitne dążenia autora do wykazania miejsca Krakowa jako drugiego, obok Warszawy, centrum wydawniczego prasy podziemnej w okupowanej Polsce. Na tle zasygnalizowanych strat poniesionych w wyniku hitlerowskiego terroru przez krakowskie środowisko naukowe i kulturalne autor ukazał genezę, rys historyczny i doniosłą rolę krakowskiej prasy konspiracyjnej. W części tej podjęto także próbę dokonania periodyzacji dziejów prasy w omawianym czasie, określenia jej struktury, dynamiki wzrostu, częstotliwości, klasyfikacji pism według wydawców oraz próbę typologii prasy. Po lekturze części pierwszej opracowania czytelnik odnosi jednak wrażenie, że autorowi trudno jest ustalić ostatecznie ilość wydawanych w Krakowie pism konspiracyjnych (na s. 16 podano liczbę 154 tytułów, s. 22 informuje, że wydawano ich 158, w tekście na s. 26 pojawia się znów liczba 154, po czym w zestawieniu tabelarycznym tejsze strony — powtórnie 158). Ogólnie wszakże należy stwierdzić, iż przedstawione w tej części opracowania wyniki porządkują wstępnie zebrany, bardzo wartościowy materiał i ustalenia autora dotyczące prasy konspiracyjnej wydawanej w Krakowie, a wiele wniosków opartych na znajomości tej prasy wzbogaca naszą wiedzę o dziejach okupacji hitlerowskiej w Polsce.

We wstępie do katalogu przeprowadzono klasyfikację pism podziemnych wydawanych w Krakowie, wydzielając cztery zasadnicze grupy: czasopisma informacyjne, informacyjno-programowe, teoretyczno-programowe oraz specjalistyczne, do których zaliczono grupę periodyków społeczno-kulturalnych i literackich, pisma satyryczne, wojskowe, młodzieżowe, turystyczne i dywersyjne. Klasyfikacji pism dokonano w wyniku analizy zachowanych egzemplarzy, przyjmując rzeczowy zakres podziału, bez bliższego określenia jego kryteriów. (Kryteria te mogą być różne: przynależność polityczna, wydawca, czasokres ukazywania się, technika wykonania, cechy graficzne pisma i in.). Czynności klasyfikacyjne polegają na określeniu charakterystycznych cech zewnętrznych i wewnętrznych pism metodą analizy jego szaty graficznej i zawartości (tekst, treść, ilustracje i ich odmiany gatunkowe) oraz porównania z cechami strukturalnymi typowymi dla danej grupy pism. Wydaje się, że byłoby właściwe

tę część wstępu zamieścić przy charakterystyce prasy podziemnej w Krakowie, tym bardziej że proponowana przez autora klasyfikacja nie znalazła zastosowania w bibliografii. Dzięki temu przesunięciu uniknięto by powtórzeń pewnych informacji, z którymi czytelnik zapoznał się w pierwszej części książki. We wstępie do katalogu można więc było ograniczyć się jedynie do uwag metodologicznych i metodycznych dotyczących przyjętego układu i sposobów korzystania z niego, co zresztą uczyniono w drugiej części wstępu.

W zestawie bibliograficznym tytułów czasopism przyjęto formalny, alfabetyczny układ. Każda z pozycji składa się z czterech zasadniczych elementów: noty bibliograficznej, krótkiej charakterystyki pisma, wykażu zachowanych egzemplarzy (ze wskazaniem miejsca ich przechowywania) oraz zestawienia literatury, stanowiącego podstawę zapisu. Noty bibliograficzne obejmują sześć następujących po sobie elementów: tytuł (ewentualnie podtytuł) pisma, wydawcę, częstotliwość ukazywania się, czas wydawania pisma, technikę wykonania oraz format.

Krótką informacją zawiera określenie ogólnego charakteru pisma, dane o redaktorach, wydawcach oraz miejscu powielania czy też druku. W wybranych przypadkach zamieszczono przedruk z oryginału wybranych fragmentów, które potwierdzają ujawniające się tendencje dokumentowanego pisma.

Po części opisowej zamieszczono zestawienie statystyczne zachowanych egzemplarzy wraz z wykazaniem miejsc ich przechowywania.

Część czwarta, końcowa, opisu bibliograficznego zawiera szczegółowy wykaz źródeł lub literatury, stanowiących podstawę informacji o danym piśmie. Wydaje się, iż można było w tej części opisu bibliograficznego zastosować jedynie odsyłacze cyfrowe, które korespondowałyby z numerem pozycji wymienionej na końcu książki, uwzględniając w nich stronę, z której pochodzi informacja o danym piśmie.

W wyniku takiego zabiegu zyskałoby się znaczne oszczędności miejsca (niejednokrotnie czwarta część opisu zajmuje około połowy stronicy).

Wśród materiałów źródłowych wymienionych przez autora na s. 157 znajdują się pozycje: *Lewica podkarpacka w walce z okupantem 1939—1945* oraz *Zawsze wierni ludowi i Polsce* — pamiętnik autorski Włodzimierza Bolesława Sawy-Borysławskiego. Pozycje te należy odczytać z dużą rezerwą, gdyż autor ich skłonny jest do mistyfikacji. Znana jest dość głośna sprawa z 1961 r., kiedy to w „Biuletynie Archiwalnym” Wrocławskiego Okręgu ZBoWiD ukazała się notatka zatytułowana *Ruch oporu Polaków pod zaborem niemieckim w latach 1939—1945*, w której S. Borysławski wprowadził w błąd opinię publiczną informacją o istnieniu tajnej prasy na terenie Wrocławia, Szczecina i Gdańska w latach 1939—1945.

Przedłożone przez niego fotokopie tych gazetek okazały się zwykłym falsyfikatem. Stwierdziła to grupa rzeczoznawców powołana przez Ko-

misję Historyczną Zarządu Głównego ZBoWiD (prasoznawcy i specjaliści drukarstwa), dowodząc, iż fotokopie rzekomych gazetek konspiracyjnych wskazują, że wykonane one zostały czcionkami, które weszły do naszego drukarstwa w latach pięćdziesiątych.

Katalog J. Jarowieckiego jest czymś więcej, niż to skromnie zasygnalizowano w tytule książki. Pod pojęciem katalog rozumiemy alfabetyczny wykaz czasopism lub gazet znajdujących się w danej zbiornicy lub też drukowany spis tytułów ukazujących się w określonym czasie na terenie danego państwa. Omawiany katalog zawiera nie tylko wykaz czasopism przechowywanych w 20 archiwach i bibliotekach na terenie całego kraju, ale także ich opis bibliograficzny, co jest szczególnie ważne ze względu na specyfikę i unikalność tej prasy. Czwórczłonowy opis bibliograficzny zastosowano już wcześniej w opracowaniu kieleckiej prasy konspiracyjnej.

Uwzględniając użytkowe wartości katalogu, sędzę, iż dobrze by się stało, gdyby — w miarę jak na to pozwalają źródła — rozszerzono notę bibliograficzną, stanowiącą pierwszy element opisu, o dalsze jej składniki, jak: objętość pisma, emblemat i hasło występujące w winiecie, nakład, datę numeru pierwszego i ostatniego, miejsce wydania i ewentualnie przybliżoną ilość wydanych numerów pisma. Niektóre z nich autor wprowadzić uwzględnił, ale są one „rozsiane” w drugiej części opisu, w której określono ogólny charakter pisma. Uważam także, że cechy typowe dla danego pisma, wyróżniające go od innych gazetek, powinny także znaleźć się w pierwszej części opisu.

W sumie katalog J. Jarowieckiego stanowi poważne kompendium wiedzy o krakowskiej prasie podziemnej wydawanej w latach okupacji hitlerowskiej. Przyjęty przez autora schemat opisu bibliograficznego jest konsekwentnie przestrzegany, a opis poszczególnych gazetek opracowany bardzo starannie.

Recenzowana książka stanowi przykład stosowania jednej z metod opracowania bibliograficznego prasy konspiracyjnej. Przypuszczam, że celowe i wielce pożyteczne byłoby podjęcie w przyszłości prac nad przygotowaniem bibliografii w układzie rzeczowym, która obejmowałaby zarówno centralną, jak też terenową prasę podziemną okresu okupacji hitlerowskiej. Być może, że trud ten podejmie któryś z ośrodków zajmujących się profesjonalnie prasoznawstwem w Polsce.

Mieczysław Adamczyk